

**ULUSLARARASI BALKAN KONGRESİ
(INTERNATIONAL BALKAN CONGRESS)**

**“21’inci Yüzyılda Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Yaklaşımları
ve
Balkanlar’ın Güvenliği”
(Security Approaches of International Organizations in the 21st Century
and
Security of the Balkans)**

**28-29 Nisan (April) 2011
Kocaeli – Türkiye**

**Editör/Editor
Prof. Dr. Hasret Çomak
Yrd. Doç. Dr. Caner Sancaktar**

Türkiye'nin Teknolojik Gelişimi ve Bölgesel İşbirliği İnisiyatifi

M. Oktay Alnık *

1. Giriş

Öncelikle evin huzuru, sonra mahallenin, şehrin ve ülkenin huzuru önemlidir. Huzurlu komşular arasında sevgi, saygı ve güvene dayalı işbirliği ve dostluklar gelişir. Bölgesel işbirliği küresel birlikteliklere katkı sağladığı gibi, küresel gelişmişliğin getireceği makro risklere karşı da bir savunma güvencesidir. Türkiye'nin kendi içinde huzurlu ve güvenli olması bölgenin güvenli ve huzurlu olmasına katkı sağlar. Bölgesel işbirliği bu açıdan incelendiğinde faydalıdır. Bölgesel işbirliğinin faydalı olabilmesi için amaç birliğinin yanında işbirliği yöntemleri de önemlidir. Bu çalışmada Türkiye hakkında verilen bilgiler işbirliği potansiyelinin nitelik ve niceliğini belirleyebilir.

2. Türkiye Hakkında Genel Değerlendirme

2.1. Güvenlik Meselesi

Uygar toplum hürriyetini ve güvencelerini sağlamış toplumdur. İnsanoğlunun nerede ne yapacağı pek belli olmuyor. 1900'lü yıllarda iki büyük cihan harbi ve bölgesel harpler geçirdik. İnsanlar acıların yükünü taşımaktan hoşlanmazlar. Geçmişin acılarını taşımak insanları psikolojik olarak yorar. Geleceğe bakmak ve yeni ufuklar aramak faydalıdır. Her gün yeni bir güneş doğuyor. Tarih, devletler veya ittifaklar arası harplerle doludur. Harp, anlaşmazlıklar sonunda taraflar arasında çıkan silahlı kavga demektir. İnsanın veya toplumların kendini koruma amacıyla giriştiği bir mücadele, sonunun nasıl biteceği belli olmayan kontrolsüz bir davranış olarak düşünülebilir. Bilhassa çıkarılan kavgalar aşırı gücün kendini göstermesi olarak kabul edilebilir. Her kavganın taraflara zarar vereceğinden emin olunmalı, ancak ebedi barışın bir garantisinin olmadığı da bilinmelidir.

Yarının ne olacağının garantisi, bugünden eğitim ve barıştan yana olmaktır. Uygar toplum güvenceli toplumdur. Gelişmiş ülkelerin ve bu ülkelerin varlıklı vatandaşlarının güvencesi de fizyolojik ve teknolojik olarak ileri düzeydedir. Günümüz yaşantısına elektronik teknolojisi ve uzaktan algılama cihazları girmiştir. Evin hane kapısındaki tokmaklar evrim geçirmiş, çalan zil icat olmuş, dijital bir dünyaya gelmiş, video görüntüleme ve uzaktan algılama sistemlerine erişilmiştir. Ülkelerin savunma sistemleri de bu teknolojiye ayak uydurmuştur. Savunma sanayii sektörünün teknolojik gelişimde başı çektiği söylenir. Türkiye'de topyekûn sanayinin gelişimine önem verilmiştir.

Görülen odur ki, gelişmiş ülkelerde halkın refahı ve güvencesi öncelik taşımaktadır. Türkiye'nin demokratik düzenindeki önemli bir prensip, Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşamsal bir hedef olarak ortaya koyduğu "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesidir. Türk Milleti bu ilkeyi benimsemiş ve demokratik yaşamın vazgeçilmez ön şartı olarak kabul etmiştir. Birçok konuda, sosyal ve teknolojik teşebbüslerin ivme kazandığı son 50 yıl, aynı zamanda Türkiye'de demokratikleşmenin de hazmedildiği yıllar olarak kabul edilebilir. Bölgede işbirliği

* Prof. Dr.; Bahçeşehir Üniversitesi.

yapılacak önemli bir potansiyel ortak olarak; Türkiye’de demokratik, sosyolojik, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin hedeflendiği ve bölgesinde farklılık yaratan bir görünümün kazanılmaya başlandığı görülebilir. Türkiye’nin kültürel ve tarihi altyapısı, komşularıyla iyi ilişkilerin geliştirilmesine uygun olup, dış ilişkilerde komşularıyla sorunsuz bir ülke olarak geleceğin planlanmasına ve geliştirilen iyi ilişkilerin bölgenin gelişmesine katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

2.2. Türkiye ve Siyaset

Ülkelerle ilgili yapılan çalışmalarda siyasi istikrarın önemi vurgulanır. Bu çalışmanın amacı Türkiye’deki politik organizasyonların faaliyetlerinin siyasi bir irdelemesi değildir. Bu çalışma ülkenin 2015 yılındaki teknik havasını nasıl teneffüs edeceğimize dair bir tahmin ve tavsiye dizinidir. Bununla beraber, önümüzdeki yıllarda siyasi istikrarın sağlanmasında; kurumların siyasete karışmamaları kadar, siyasetin de anayasal kurumların anayasal görevlerine karışmaması esastır. Cumhuriyet rejiminin korunması ve kollanmasına ilişkin toplumun ve kurumların hassasiyetlerine duyarlı olunması bir mecburiyet olarak görülmektedir. Türkiye’nin siyasi istikrarının sağlanmış olduğu varsayılarak bu yazı geliştirilmiştir.

Küresel ve bölgesel fırsatların yanı sıra, Türkiye’nin kendi dinamikleri ile 2015 yılında teknik bakımdan bulunacağı yer bu çalışmada yorumlanmıştır. Ülkenin dinamiklerinin uyumlu çalışmasında önem arz eden kurumsal tespitler çalışmada yer almıştır. İlgili belge ve dokümantasyon bu çalışmayı meydana getiren dipnotlarda verilmiştir. Türkiye’nin teknik alanlarda bugünkü durumu, geçmişteki ekonomik ve siyasi ortaklık konjonktürüyle ilgilidir. Gelecek beş yıl içinde alınacak mesafe de, yine bölge ülkelerinin konumları, gelişimleri ve yaşam biçimleriyle, ayrıca küresel rüzgâr ve stratejik dostluklar üzerine kurulu olacaktır. Türkiye’nin stratejik ortakları veya onlarla olan müşterek dinamiklerin bağ kuvveti, Türkiye’nin kendi yaratacağı iç dinamiklerle yakından ilgilidir ve kendi dinamiklerine bağımlıdır. Ulusal ve uluslararası platformlarda siyasi ve ekonomik dengeler toplumun emniyetli yaşamı için göz önünde bulundurulacak önemli bir etmendir. Siyasi istikrarın bozulmaması amacıyla toplumca verilen suskunluk tavizlerinin dozu önemlidir. Siyaset ve kurumların dinamikleri arasında hissedilen uyumsuz çalışmanın düzelmesi ve sistemin kendi demokratik ve doğal ritminde çalışması teknik düşünmenin ve gelişmenin önünü açacaktır. Türkiye teknik refleksleri yeterince güçlü olmayan bir ülke durumundan, iyi bir planlama, yatırım teşebbüsü ve sermaye ile kısa sürede bulunduğu seviyeden yükseklerle çıkış yapabilecek bir işgücüne sahiptir.

Yükselen enerji faaliyetleriyle ivme kazanacak alternatif enerji kaynaklarına yönelik teknik gelişme 2015 yılında önemli bir altyapının oluşturulması şeklinde gerçekleşebilir. Sanayide belirli sektörlerde (otomotiv, makine, elektronik, beyaz eşya, denizcilik) Türkiye’nin uluslararası bir üretim üssüne dönüşmesi mümkün olabilir. Özellikle otomotiv sanayinde ve gemi sanayiinde son yıllardaki hızlı yükseliş; uluslararası şirketlerin temsilcilik ofislerini, AR-GE faaliyetlerini ve yatırıma tahsis edecekleri sermayelerini Türkiye’ye yönlendirebilir. Türkiye üniversiteleriyle, meslek yüksekokullarıyla teknik ve sosyal konularda eğitim üssü olabilir. Savunma sanayiinde de yerli üretimin toplamdaki payının artırılması mümkün olabilir. Bilişim ve enformasyon sektörlerinde ise şirketlerin üretim ve işletme sistemlerinde teknolojiye daha fazla yatırım yapması beklenirken, e-devlet projesi tamamlanabilir. Uzay teknolojilerine yönelik gelişmeler kapsamında, Türk mühendisler tarafından tasarlanacak Türksat 5A uydusunun 2013-2014’te uzaya

gönderilmesi planlanmaktadır. Teknik bakımdan 2015 tarihindeki eğitim, sanayi ve enerji sektörlerine ilişkin bazı tespit ve tavsiyeler aşağıda yer almaktadır.

2.3. Eğitim

Dokuzuncu Kalkınma Planı çerçevesinde eğitim sektörüne ilişkin amaçlar istihdamın artırılmasına ve eğitim sisteminin geliştirilmesine yöneliktir. İstihdamın artırılması için eğitimin işgücü talebine olan duyarlılığının artırılması gereği vardır. Eğitim sisteminin işgücü piyasasının aradığı nitelikte elemanlar yetiştirememesi ekonomideki ara teknik eleman açığının yanı sıra mesleki ortaöğretim kurumlarından mezun öğrencilerin işsiz kalmasına da yol açmaktadır (2006, sf.38-39). Mesleki eğitim veren okullardaki eğitimin niteliğinin iyileştirilmesi, programların ve müfredatın piyasadaki gelişmelere göre güncellenmesi faydalı olabilir. Eğitimin genelinde yaygınlaşmakta olan bilgi ve iletişim teknolojilerinin meslek okullarında üretim teknolojilerindeki ilerlemelere uygun olarak kullanımı mesleki eğitimin kalitesini artırmaktadır. Türkiye’de 100.000 yabancı öğrenci istihdamına yönelik evrensel ve bölgesel eğitim hizmetinin geliştirilmesi ve projenin ekonomik kalkınmada katma değer yaratması makro bir teşebbüs olarak düşünülebilir.

Diğer taraftan işgücü içindeki yükseköğretim ve fakülte mezunlarının oranı büyümekte ve yükseköğretime olan talep artmaktadır. Bu gelişme nicelik-nitelik sorusunu gündeme getirmekte ve işgücü piyasasının istediği nitelikte elemanların yetiştirilmesi ihtiyacını daha da zaruri kılmaktadır. Teknolojinin geliştirilmesi ve ekonomik faydalara dönüştürülmesi için üniversite-sanayi işbirliği projelerinde öğrencilerin yer alması genişletilebilir. Teknik bilimler öğrencilerinin ilgili sektörlerde ve teknoparklarda yer alması, sosyal bilimler öğrencilerinin de sosyal ve medya araştırma merkezlerinde yer alması istihdam ve ekonomiye olumlu olarak yansiyabilir. Hem ortaöğretim hem de yükseköğretim için gerekli olan işgücü piyasası-eğitim sistemi uyumu bilim ve teknoloji politikalarının eğitim ayağını yürütmek için bir fırsata dönüştürülebilir. Yazılım mühendisliği alanındaki eğitim hamleleri ile yazılım sektöründeki ileriye dönük atılımların bir eşgüdüm içerisinde düzenlenmesi bu teknolojinin gelişmesinde fayda sağlayabilir. Türkiye’nin 2015 yılındaki teknik gücünün artmasına yönelik eğitim alanında atılacak diğer bir adım da nitelikli eğitimi yurtdışında almayı tercih eden öğrencilerin yurda dönmeleri için uygulanacak teşviklerdir. İkinci adımda da yurtiçi yüksek lisans ve doktora programlarının iyileştirilmesi için eylem planları tasarlanabilir.

2.4. Sanayi

Dünya ticaretinde ileri teknolojiye dayalı ürünlerin payının son yıllarda hızla artması, uluslararası rekabetin özellikle bilim ve teknoloji yarışı şeklinde ortaya çıkacağına işaret etmektedir. Bu nedenle teknolojik ilerleme ve yenilikçilik alanında atılacak adımlar Türk imalat sanayinin uluslararası rekabeti için büyük öneme sahiptir. Üstelik Çin ve Hindistan gibi ülkelerin küresel rekabet sahnesine çıkmasıyla birlikte, *ucuz işgücüne* ve *düşük maliyete* dayalı bir rekabet yöntemiyle sürdürülebilir büyümenin mümkün olmadığı görülmektedir (DPT-Sanayi Politikaları ÖİK Raporu, 2007, sf.77).

AB’ye üyelik sürecinde Birlik’in izlemekte olduğu Lizbon Stratejisi’ndeki hedefleri yakalayabilmek için yenilikçilik ve AR-GE faaliyetlerinin üniversitelerden ekonomilere doğru uygulanmaya konması gerekmektedir. Firmaların teknolojik

bakımdan gelişmelerini teşvik edecek politikaların yanı sıra sanayimizin teknoloji yoğun alanlara yönelmesini sağlamak önceliğimiz olmalıdır. Türk imalat sanayinde son yıllarda orta ve yüksek teknolojili sektörlerle doğru bir kayma olduğu doğrudur. Ancak bu sektörlerdeki *ithal ara girdiler* ihraç edilen ürünlerin katma değerlerinde fark edilir bir artış olmasını engellemektedir (age.,sf.43). Dolayısıyla küresel ekonomiyle her geçen gün daha da bütünleşen Türk ekonomisi ithal girdilere bağlı bir ihracat artışı gerçekleştirebilmektedir. Sanayimizin katma değerinin artırılması için de teknoloji yoğun sektörlerle odaklanmak kadar *ithal ara girdilerin* AR-GE faaliyetleriyle ileriye dönük üretimlerine hazırlık yapılabilir. Önümüzdeki beş yıllık dönemde Türk imalat sanayinin dışarıya bağımlılığının artacağı tahmin edildiğinden, *ithal ara girdilerin* yerli imkânlarla tedariki verimlilik ekonomisine katkıda bulunacaktır. Diğer taraftan teknoloji yoğun sektörlerle dönük AR-GE faaliyetlerinin¹ Türkiye geneline yaygınlaştırılması ve teknoparkların etkinliğinin artırılması 2015 yılına kadar başvurulabilecek adımlar olabilir.

2.5. Enerji

Petrol fiyatlarının son iki yıl zarfında hızla yükselmesine karşın Türkiye dünyanın enerji ihtiyacı en hızlı artan birkaç ülkesi arasındaki konumunu korumaktadır. Dış ticaret açığının yarısından fazlasına sebep olan petrol ve doğalgaz ithali enerji sektöründe alternatif kaynakların kullanımına yönelik teknolojik gelişimi zorunlu kılmaktadır. Başta hidrojen enerjisi olmak üzere hidrolik enerji, rüzgâr ve güneş enerjisi ve nükleer enerji Türkiye'nin 2015 yılına kadar atılım yapması tasarlanan alanlardır. Küresel enerji teknolojilerinde yakın zamanda öncelikli bir konuma sahip olacağı düşünülen hidrojen enerjisinin Kyoto Protokolü ile karbondioksit emisyonuna getirilen kısıtlamalar nedeniyle öneminin artacağı tahmin edilmektedir (Enerji ve Çevre Teknolojileri Stratejisi, 2004, sf.5). Çevre dostu ve ideal bir enerji taşıyıcısı olan hidrojen enerjisinin özellikle yakıt pilleri kapsamında geliştirilmesi ve bu alanda bir altyapının hazırlanması beklenmektedir. Hidrolik enerji alanında Türkiye'deki hidrolik potansiyelin inşa edilecek küçük hidroelektrik santraller ile ilerleme kaydedebileceği tahminler arasındadır. Rüzgâr enerjisinde de verimi yüksek türbinlerin kullanılmaya başlanması ve yurt genelinde rüzgâr alan bölgelere yayılması ve güneş enerjisi alanında ısı üretecek termal sistemlerin geliştirilmesi mümkün gözükmektedir (age., sf.13). Nükleer enerji üretimi için mevcut siyasi irade tarafından kurulması planlanan santrallerin inşası önümüzdeki beş yıl içinde devam edecektir. Bu süreçte nükleer enerjinin kullanımı ile ilgili *işletme güvenliği ve radyoaktif yakıtların yönetimi* konuları ile ilgili kamunun tatmin olacağı teknolojik ilerleme sağlanabilir (age., sf.17).

TÜBİTAK'ın hazırladığı Stratejik Vizyon 2023 adlı çalışmada 2010 yılından itibaren *gelişmiş insan-makine arayüzleri, biyomekatronik yapılar, biyoelektronik devreler* ve *yüksek yoğunluklu taşınabilir enerji birimleri* ileri teknoloji ürünlerinde yer almaya başlayacaktır. Bu temel özelliklerin ürünlerde uygulanabilmesi için TÜBİTAK biyoteknoloji, mikro elektromekanik sistemler (MEMS) ve nanoteknoloji alanlarına odaklanma gereğini vurgulamaktadır (2004, sf. 29). Bu üç kilit alana yoğunlaşmak için gerekli AR-GE faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde Ulusal Araştırma Programlarının finansmanı olarak bir Ulusal AR-GE Fonu'nun kurulması tavsiye edilmektedir. AR-GE yoğunluğunun (AR-GE harcamaları/GSYİH) 2015

¹ Genel anlamda mevcut teşvikler kast edilmektedir. Örneğin: Ar-Ge faaliyetlerinin vergiden muaf tutulması.

yılında bugünkü % 0,64 değerinden %2'ye çıkarılması da TÜBİTAK'ın aynı kapsamdaki hedef-tespitleri arasındadır (age.,sf. 32).

Stratejik Vizyon 2023 belgesindeki hedefler doğrultusunda atılacak adımlar zorlu bir sürecin Türkiye'yi beklediğini göstermektedir. Siyasi sahiplenmenin sağlanması ve yukarıda bahsedilen muhtemel siyasi krizlerin önlenmesi durumunda belgedeki hedeflere ulaşılması mümkün olabilir.

3. Türkiye'de Teknoloji Geliştirme Bölgeleri

1970'li yıllarda petrol fiyatlarında meydana gelen ani yükselmeler, bütün ülkelerde büyük maliyet artışlarına yol açmış ve bunun sonunda bütün sanayi dallarında durgunluk ve üretimde azalma baş göstermiştir. 1970–1980 döneminde sanayideki durgunluğu ortadan kaldırmak amacıyla özellikle ABD ve Japonya gibi ülkelerde sanayi yeni AR-GE faaliyetlerine giderek, üniversiteler ve araştırma kurumlarıyla yakın bir işbirliği başlatmıştır. Son 30 yıldır Türkiye'de teknolojinin anlaşılması, uygulanması, geliştirilmesi amacıyla sürdürülen faaliyetler, artık teknolojinin üretimi safhasına gelmiştir. Entelektüel ve teknolojik gelişim bölgenin bir kazanımıdır. Hindistan'dan, Çin'den, Amerika'dan gelen teknolojinin maliyeti bölgede üretilenden pahalı ise bölge teknolojilerinin kullanılması daha akılcı olacaktır. Türkiye'yi tanımak faydalıdır.

3.1. Yeni Teknolojiler

1980'li yıllarda tespit edilen yeni teknolojik gelişim alanları aşağıda verilmiştir. 2011 yılına gelindiğinde nano-teknoloji dışında fazla olumlu bir değişiklik bizim aklımızda yok! Bununla beraber, dünya ısınıyor, küresel kuraklık ve kıtlık geliyor. Nefes alamayan bir dünya... İşte bu aşamada yeni teknolojilere ve buluşlara ne kadar çok ihtiyaç olduğu ortaya çıkıyor. Akşamdan sabaha yeni teknoloji bulunmuyor! Dünyayı, çevremizi ve ülkemizi kirletmeyelim!

Dünyada konuşulduğu üzere, bu çalışmaya yeni teknolojilerle giriş yapılabilir. Yeni teknolojilerin neler olabileceği aşağıda sıralanmıştır.

- Enformasyon teknolojileri ve yazılım
- Yeni malzemeler, nano-teknolojiler
- Biyoteknoloji
- Yeni enerji kaynakları
- Uzay teknolojileri
- Esnek imalat sistemleri, otomasyon ve robotik üretimler

Bu alanlarda önemli teknolojik ilerlemeler olmuş, yeni mallar ucuz fiyatlarla daha çok fonksiyonlu ve daha küçük hacimlerde üretilerek pazara sürülmüştür. Bu teknolojilerde insanoğlunun emeği vardır. Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş beyinleri kiralanmış ve bu teknolojiler kazanılmıştır. Bölge ülkelerinin kendi teknolojilerini yaratmaları akıllı inisiyatifle sağlanabilir.

3.2. Türkiye'deki Durum

Türkiye'de teknopark olgusu çerçevesinde ilk adım 1991 yılından itibaren atılmış, KOSGEB'in girişimi ile ODTÜ ve İTÜ'de birer tane Yenilik Merkezi türünde, Teknoloji Geliştirme Merkezi açılmıştır. Teknopark olgusunun 90'lı yıllarda dünyadaki gelişme trendi, bu konunun ülkemizde de yoğun olarak tartışılmasına neden olmuştur. 26 Haziran 2001 tarihinde çıkartılan 4691 sayılı "**Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu**" ile bu konu yasal zemine oturtulmuştur. Dünyadaki, başarılı olmuş teknoparklara bakıldığında, bunların kurulduktan uzun bir süre sonra (5-10 yıl), amaçlanan sonuçları vermeye başladıkları görülmektedir. Son on yılın ürünü olan teknoparkların 2008 içinde sayısının 30 civarında gerçekleştiğini, ancak başlangıçta birkaç tanesinin konumları gereği başarılı olduğu görülmüştür.

04.02.2011 tarihi itibarıyla bir değerlendirme yapmak gerekirse, konuya ilişkin görüşlerimiz şöyle özetlenebilir. Teknoloji geliştirme bölgeleri projesi önemlidir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın bu projesi tahminlerin üzerinde başarılı olmuştur. Bilim insanları emeklerini bir proje ile özdeşleştirmeye çalışmışlardır. Reel projelerin gerçekleştirilmesine yönelmişlerdir. Türkiye'de kurulmuş olan teknoloji geliştirme bölgelerinde, sanayi bölgelerinde, organize sanayi bölgelerinde, 40 civarında üniversite teknoparkında öğretim üyelerinin şirket kurması ve üniversite ile sanayi arasındaki işbirliği faaliyeti fütürist, ancak cesur bir yaklaşımla teşvik edilmektedir. Ulusal teknolojik gelişmenin yanında uluslararası işbirliği de gelişmektedir. Petrol, 2002 yılından başlayarak varili 25 dolardan 2008 yılında 150 dolara yükselmiştir. 2011 yılında 75 \$ mertebesine inmiş olan petrol, sanki Ocak 2011 Yasemin buhranı ile tekrar fırlayacak gibidir... Bu iniş ve çıkışların zararını gelişmemiş ülkeler daha çok çekerler. 2015 yılları nazara alındığında; teklif edilen işbirliği projesinin altyapısı, teknik ve stratejik ilgi alanları itibarıyla ne denli önemli olduğu anlaşılabilir. Bu çalışmanın sonuçlar bölümünde faydalı işbirliği teklifleri vardır. Türkiye'yi tanımak bilhassa faydalı olacaktır... Yeni teknolojilerin her üç, beş yılda yaratılmasının mümkün olmadığı da bilinmektedir.

3.3. Ekonomik Yapı Hakkında Göstergeler

Türkiye'de cirolarına göre sıralanmış ilk 500 firmanın 250 adedi İstanbul'da yerleşiktir. İstanbul'daki endüstrilerin faaliyet alanlarına ve cirolarına göre dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo-1 İstanbul'daki Sektörel Güç*

Sektör	Firma Sayısı	Ciro (TL.)	% Dağılım
Enerji-Petrol	9	22.663.905.608.664.500	24,08%
Otomotiv	15	12.480.011.728.545.500	13,26%
Elektrik-elektronik	18	10.249.726.726.136.700	10,89%
Bilişim	36	10.034.018.020.094.000	10,66%
Ticaret-hizmet	19	6.716.988.636.390.340	7,14%
Gıda	29	5.869.634.266.768.810	6,24%
Tekstil	45	5.742.006.812.158.950	6,10%
Tütün	3	4.068.831.528.450.550	4,32%
İlaç-kimya	18	3.975.354.223.655.210	4,22%
Demir-Çelik	10	2.739.979.869.045.640	2,91%
Bira	8	1.530.060.162.340.150	1,63%
Metal	7	1.407.883.065.587.660	1,50%
Lastik	2	864.961.225.469.000	0,92%
Ağaç-Orman	6	683.260.849.296.421	0,73%
İnşaat-İnşaat malzemeleri	5	633.259.017.000.000	0,67%
Ambalaj	7	576.155.630.285.395	0,61%
Basın	3	563.303.251.000.000	0,60%
Plastik	5	562.788.298.239.823	0,60%
Makine	4	552.212.048.741.500	0,59%
Çimento	3	521.229.203.228.156	0,55%
Kuyum	2	455.751.954.563.341	0,48%
Madencilik	3	193.315.660.729.171	0,21%

* 2005 yılına aittir. Genel fikir vermek için faydalı olabilir. Enerji ve bilişim sektörü artmıştır.

3.4. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin Faaliyet Gösterebileceği Teknolojik Alanlar

- Kara, hava, deniz araçlarında gömülü teknolojiler,
- Uzaktan algılama,
- İleri teknoloji yapı elemanları ve malzeme,
- Robotik,
- Savunma ve güvenlik ileri teknoloji alanları,
- Radar ve güdüm teknolojileri,
- Yazılım ve kaynak kodları yazılımları,
- Fiber optik teknolojileri,
- Lazer uygulamaları,
- Uzay teknolojileri,
- Tıbbi mühendislik,
- İleri teknoloji enerji üretimi,
- Bilişim,
- Cam-seramik,
- Elektrik, elektronik, elektro-optik,
- Tekstilde ileri teknoloji uygulamaları,
- Yapay zeka uygulamaları,
- Gıda teknolojileri,
- Çevre ve koruma teknolojileri.

3.5. TGB Projeleri Özel Amaçları ve Hedeflenen Somut Projeler

- Kara, hava, deniz, uzay araçları, uzaktan algılama, malzeme, yapı elemanları, tıbbi teçhizat, donanım, optik, robotik, elektronik alanlarda yeni teknoloji üretmek,
- Yeni teknolojiyi ve bilgiyi ticarileştirmek,
- Bölgelere ve ülkeye katma değer sağlamak,

- Bilim adamlarının keşif yeteneğini teşvik etmek,
- Üniversiteleri AR-GE projeleri ve endüstriyle buluşturmak,
- AR-GE projelerini somut prototiplere dönüştürmek,
- Patentleri ticarileştirmek,
- Savunma projelerine altyapı oluşturmak ve prototip üretmek,
- Yazılım kaynak kodları üretmek,
- İstihdama ve ekonomiye katkıda bulunmak,
- Bölgenin teknik alanda ve iktisaden kalkınmasını sağlamak,
- Üniversitelerin vizyonunu yeni ve ileri teknoloji üreterek geliştirmek,
- Üniversiteleri dünyadaki emsalleriyle rekabet edebilir bilim ve uygulama gücüne erişirmek,
- Ülke genelinde, teknoloji geliştirme bölgeleri tasarlamak,
- Bölgenin sosyal refah ve kültür seviyesinin gelişimine katkı sağlamak.

3.6 Diğer Amaçlar

- Bölgede ileri teknoloji ile uğraşan şirket sayısını artırmak, bu şirketlerin kuruluş ve gelişimine katkı sağlamak,
- Bu konuda yeni şirketlerin doğmasına katkıda bulunmak,
- İleri teknoloji ile uğraşan şirketlere araştırma ortamı yaratmak,
- Üniversite-Sanayi işbirliği içerisinde öğretim üyelerinin sanayi ile çalışmasını sağlamak,
- Ülkede, özgün ileri teknoloji üretimi fikrinden hareketle, “Üniversite-Kobi” işbirliği ile yatırım uygulamalı endüstriyel projeler yaratmak.

4. Sonuçlar

Tekno-entelektüel bir çalışmada teknik önerilerin olması gerekir. Bu sebeple, bu çalışmada İstanbul’da yerleşik sanayi kurumlarının bir tablosu ve teknoloji geliştirme bölgelerinde olabilecek sektörler hakkında genel bir değerlendirme sunulmuştur.

Muasır medeniyeti, “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” felsefesiyle yakalamak mümkündür. Ülke kalkınmasında; vizyon sahibi, görev ve sorumluluğu benimsemiş, Türkiye’nin uygarlaşma projelerine gönül vermiş, seçkin, uyumlu ve görev bilinci yüksek bir kadro ile çalışmak önemlidir. Bu vasıflar iyi eğitim almış iş gücünün değerleri olduğu takdirde, 2015 TÜRKİYESİ zengin ve bölgenin parlayan yıldızı

olacaktır. Bu tespit, Türkiye ile bölgesel işbirliği geliştirmek isteyen ülkeler için önemlidir.

2015 yılında Türkiye; “Teknoloji Geliştirme Üssü” olabilir. Çok iyi yetişmiş teknik kadrolarla bu proje gerçekleştirilebilir. Başarı; sabırlı ve kararlı bir çalışmanın, dürüst bir emeğin, çağdaş bilimin ve uygarlığın ürünüdür. Başarıyı hak etmek inancı, vizyonun esasını teşkil edecektir. Böyle bir Türkiye ile ortaklık kurulması akıllı bir inisiyatifdir. Burada inisiyatif, bir girişim ve teşebbüs olarak anlaşılmalıdır.

Türkiye'nin AVRASYA köprüsündeki stratejik konumuyla ve demografik yapısıyla bölgesinde “Teknoloji Üssü” olması mümkündür. Bu üsse; bölgeyle ilişkili devletlerin ve Türkiye'nin; moral değerler, teknik, ekonomik, güvenlik ve politik nedenlerle ihtiyacı vardır. Bu proje, Türkiye'nin gelişmesine ve içinde bulunulan koordinatlardaki bölge ülkelerinin uygarlaşarak kalkınmasına, kalıcı bir istikrarın ve barışın sağlanmasına katkı sağlayabilir.

Fakirliğe bir çözüm olması amacıyla, “işbirliği platformu projesi” geliştirilmesi bölge ülkelerine önerilmiştir. Projenin önemli niteliği teknolojik ve eğitim işbirliğinin ön plana çıkarılması olarak görülebilir. Siyasetin dışında, bir işbirliği inisiyatifi olarak proje, bölgede 30 ülkeyi ve bir milyar nüfusu ilgilendiren bir ideal olarak geliştirilebilir. Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın bu projede yer alması faydalı olabilir.

Bilimsel ve teknik araştırmaların, ekonomik kalkınma ihtiyacına cevap verecek şekilde reel sektörle uyumunun Türkiye'de somut projelerle başarılması gerekliliktir. İktisadi politikalar ile bilim ve teknoloji politikalarının birlikte değerlendirilip tasarlanması ve bu süreci yönetecek eğitilmiş insan kaynağının sağlanması faydalı olabilir. Bu nitelikli insanların (tekno-ekonomistler) yetişeceği ve iktisadi konular ile bilimsel araştırmaların birlikte yürütüldüğü programların ortaya konacağı “Tekno-ekonomi Enstitüleri” gibi eğitim kurumlarının hayata geçirilmesi düşünülebilir (Soyak, 2007). Bu enstitüler dünyadaki teknolojik gelişmelerin yakından izleneceği ve AR-GE faaliyetleri ile ekonomik faydaya dönüştürüleceği teknoparkları destekleyen kurumlar haline getirilebilir. Bu kuruluşların entelektüel altyapısı Türkiye'de mevcuttur.

İşbirliği inisiyatifinin bu projeyi gerçekleştirmesi, küresel politikalar ile bağdaşmayabilir. Bölge kendi mayası dışındaki magnetik güçlerin çekim alanına tabi olabilmektedir. Son 100 yıllık geçmişin nostalji olarak anımsanması insani ve tarihi bir hoşgörüyü gerektirmektedir.

Üniversite-sanayi işbirliğinin artırılması için sayıları Türkiye genelinde 40'a yaklaşan teknoparkların katkıları ile bilimsel çalışmalar teknolojik ilerlemede daha verimli uygulanacağı gibi, tekno-ekonomi enstitüleri de makroekonomik iklimin elverişli olmasını sağlayabilir. Bu tekno-entelektüel yapının faydalı hale getirilmesi işbirliği inisiyatifi için de faydalı olacaktır.

Gelişmekte olan ülkeler gelişmelerinin önünde önemli bir enerji tedariki sorunu ile karşılaşmışlardır. Bugünlerde Orta Doğu Bölgesi'nde meydana gelen gelişmeler petrol fiyatını olumsuz olarak etkileyebilir. Türkiye'nin 40 milyar dolar olan petrol harcamalarının beklenmedik şekilde yükselmesi ülkenin ve bölgenin

kalkınmasının önünde önemli engel olacaktır. Bu çıkmazdan kurtuluş için, enerji ihtiyacının ekonomik yöntemlerle tedariki ön plana çıkacaktır. Bölgede “Eğitim ve Teknoloji Üssü” olabilmek amacıyla Avrasya koordinatında “İleri Teknolojiler Araştırma Merkezi” projelerinin başlatılması mümkün olabilir. Teknoloji Üslerinin yaratılması, bugünden yarına olabilecek bir mesele değildir. Kalkınma ajansları vasıtasıyla bu projeler desteklenebilir. Türkiye’nin son yıllarda dünya bilimsel makale atıf endeksi sıralamasında kayda değer yükselişine rağmen uluslararası patent edinmede hala çok gerilerde olması da aynı sorunun sonucudur. Bilimsel bulguların sadece sayfalar arasında kalmasının engellenmesi için ekonomik sektörlerdeki teşebbüs ile bilimsel kurumlardaki çalışmaların uyumu önem arz etmektedir.

Nitekim bilgi ekonomisine dönüşüm sürecinde Türkiye’nin atmak zorunda olduğu adımlarda (*nanoteknoloji, biyoteknoloji, MEMS*) bilimsel araştırma-teknoloji geliştirme eşgüdümü kadar makroekonomik değerlendirmelerle kilit sektörlerde üretime yönelmek de gerekmektedir. Türkiye’nin önümüzdeki beş yıl süresince beklenen yüksek büyüme potansiyelinin süreklilik arz etmesi için teknoloji yoğun sektörlerle desteklenen bir ekonominin yapılandırılmasına ihtiyaç vardır. Türk ekonomisinde bu yapılanmanın kurulacak Ulusal Yenilik Sistemi ile yenilikçiliğin ve artarak devam etmesi gereken AR-GE teşvikleri ile yaygınlaşacak teknoloji tabanlı üretimin gerçekleşmesi beklenmektedir.

Dünya ekonomisindeki yapısal değişikliklerin erken fark edilmesiyle alınacak kararlar yenilikçilik ve AR-GE çalışmalarının Türk ekonomisinin dinamik bir uzvu olması için gereklidir. Böylece ekonomisindeki Toplam Faktör Verimliliğini (TFV) artıran Türkiye uluslararası rekabette de belirgin bir sıçrama gerçekleştirebilir (Soyak, 2007). Ülkenin petrol ve petrol ürünleri gideri bugün kırk milyar dolardır. 2015 yılında bugünkü petrol fiyatlarıyla giderin yetmiş milyar doları geçmesi beklenir. Petrol fiyatlarında artış devam ettiği takdirde Türkiye’nin 2015 yılında petrole yüz milyar dolar ayırması gerekebilir. Bugünkü sanayileşme hızıyla devam edildiği takdirde, Türkiye’nin 2015 yılında yurtdışından satın aldığı mamul ve yarı mamul ürünlerin yıllık tutarı iki yüz elli milyar dolar olabilir. Bu günlerde 160 milyar dolar civarında olan bu rakam, beş yıl içerisinde Türkiye’nin ithal ikameyi arttırması fırsatını doğurabilir. İleri teknoloji alanlarında bugün yapılacak yatırımlar sonucunu beş yıl sonra verebilir. Ülkenin topyekûn sanayisinin her alanda geliştirilmesi için; gömülü teknolojilere, bilgi teknolojilerine, eğitim ve enerji sektörlerinde yeni kuvvet çarpanlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye’nin yetişmiş insan gücü Türkiye’yi bölgede bir çekim merkezi olarak geliştirebilir. Gelişmiş ulaşım, telekomünikasyon, internet ve bilgi teknolojileri imkânlarının kullanımıyla; bölgesel ve küresel bazda ham bilginin alınması, işlenmesi ve ihracatı ülkeye büyük katma değer kazandırabilir. Son 20 yıllık bir perspektifte 200 milyar dolar potansiyele erişmiş olan; otomotiv sanayii, kimya sanayii, gemi sanayii, uçak sanayii, savunma sanayii yatırımları, ülkede teşvik edilecek öncelikli sektörler olarak seçilerek bu sektörlerde gelinmiş olan platformlardan süratle yükselme imkânları bulunabilir.

İstihdamın ve gelir adaletinin sağlanmasında, yabancı sermayenin ülkeye akışının teşvikinde, bu sektörlerin idari mekanizmalarla kurumsal uyumun sağlanması, siyasi istikrarın ülkede sağlanması, rasyonel ve verimli çalışma imkânlarının yeni teknolojilerle geliştirilmesi önemli görülmektedir. Bu çalışmada; Türkiye’nin siyasi, kurumsal, teknolojik ve bilimsel potansiyeli genel bir üslupla

yorumlanırken, Türkiye’yi ve bölgeyi idare eden mekanizmalar için işbirliği girişiminin önemi, tekno-entelektüel bir yaklaşımla vurgulanmıştır. Gerekli notların alınması ilgililerin takdirine bağlıdır...

Kaynakça

Kaynakça Notu: Bu çalışma aşağıdaki kaynakların kullanılmasıyla hazırlanmış bir derleme çalışmasıdır. Geniş bir dokümantasyon taraması yapılmış, siyasi ve sosyal konulardan ziyade, teknik bir konsept ile işbu raporun hazırlanmasına özen gösterilmiştir. Ülkemizin geleneksel devlet yönetimi tecrübesi ve adabı düşünüldüğünde, ülkenin siyaseten idaresi yanı sıra, bürokratik bir yönetim sisteminin ve gücünün olduğu görülür. Bu gerçekten hareketle, DPT, TOBB, TÜBİTAK, TÜSİAD gibi kurumsal yapıların kadrolarında bulunan değerli bilim insanlarının kurumlara olan katkısı önemli görülmektedir. Bu çalışmanın yapılmasında söz konusu kurumların çalışmalarını dikkate almanın akılcı bir yaklaşım olacağı düşünülmüştür. Bu fikirden hareketle, adı geçen kurumların güncel ve süreli çalışmaları derleyici grupça gözden geçirilerek bu çalışmada yararlanılmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı-Ortaöğretim: Genel Eğitim, Meslek Eğitimi, Teknik Eğitim Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) Raporu*. Ankara: Komisyon Üyeleri.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2003). *Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dünyadaki Konumu*. Ankara: Saygılı, Şeref.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2003). *Bilgi Ekonomisi ve İşgücü Piyasası: Eğilimler, Fırsatlar ve Riskler*. Ankara: Kelleci, Mehmet Ali.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*. Ankara: DPT.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Özel İhtisas Komisyonu* (Bilgi Teknolojileri Alt Komisyon Raporu). Ankara: Komisyon Üyeleri.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). *Dış Ekonomik İlişkiler Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: Komisyon Üyeleri.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). *Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: Komisyon Üyeleri.

Işık, Yusuf. (2005). *Lizbon Stratejisi Işığında Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Bilgi Ekonomisi Doğrultusunda Gelişme Perspektifleri*. İstanbul: 14. Ulusal Kalite Kongresi

Soyak, Alkan. (2007). Ulusal Yenilik Sistemi ve Kurumsal Arayışlar: ‘Teknoekonomi Enstitüleri’. *Bilim ve Ütopya*, 154.

Soyak, Alkan. (2008). Tekno-ekonomi Politikalarının Işığında “Ulusal Yenilik Sistemi ve İnsan Faktörü”. *Bilim ve Ütopya*, 165.

Şahinkaya, Serdar. (2008). Türkiye Ekonomisinin Seyir Defterinden Kolaj: 2007'den 2008'e. *Stratejik Analiz*, 93, 74-76.

TÜBİTAK. (2004). *Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi*. Ankara: Vizyon 2023 Strateji Grubu.

TÜBİTAK. (2004). *Enerji ve Çevre Teknolojileri Stratejisi*. Ankara: Vizyon 2023 Projesi Enerji ve Çevre Teknolojileri Strateji Grubu.

Alniak, M. Oktay. (2009). "Değerlerimiz ve Türkiye", Yüzüncüyıl Yayınevi 2009

TEŞEKKÜR: Grup çalışması kültürü ile BİLGESAM Stratejik Araştırma Merkezi'nce basılmış M. Oktay ALNIAK çalışması "Türkiye'nin 2013 yılındaki Teknik Gücü" Raporu'na katkı sağlayan İbrahim Güneş, Erdem Kaya, Duygu Beker'e teşekkür ederim. Söz konusu rapora ilave olarak, çalışmalarımızda stratejik bir bakış açısı geliştirmemiz için emek veren Pelin Yılmaz ve Reyhan Kavak'a ayrıca teşekkür ederim. Takdirlerimi sunarım.

Eski Türk Basımında Balkanlarda Çıkan Türkçe Vilayet Gazeteleri

Nebahat Akgün Çomak*

1. Giriş

İlk Türkçe gazete, II.Mahmut'un desteğiyle, 1 Kasım 1831'de Takvimii Vakayi adıyla çıkmıştır. Takvim'i Vekayi Gazetesi'nin çıkması için, 'Takvim Nezareti' ve 'Takvimhane-i Amire Matbaası' görevlendirilmiş ve bu gazete de II.Mahmut'un bir fermanı yayınlanmıştır.(Basın 1979:49) Gazetede yayınlanan fermanda, gazete dilinin daha sade ve anlaşılır olması talep edilmiştir. Dolayısıyla da, gazetenin belirli bir okuyucu kitlesine hitap etmemesi, bütün okuyuculara yönelik olması istenmiştir. Takvim-i Vekayi'yi takibeden ve İstanbul, İzmir, Ankara, Kastamonu, Diyarbakır, Konya, Bolu, Bursa, Trabzon, Çanakkale, gibi illerde çıkan diğer gazetelerden “ Afitâb-ı Maârif, Aile, Ankara, Arkadaş, Armağan, Asar, Asır, Ayine,Ayine-i Vatan, Basiret, Bedir, Ceride-i Havadis, Cihân, Cüzdan, Çaylak, Çingiraklı Tatar, Dağarcık, Devir, Diyarbakir, Diyojen, Dolap, Düstur, Efkâr, Etfâl, Geveze, Hadika, Hanımlara Mahsus Gazete, Hayâl, Hüdavendigâr, Hürriyet, İbret, İkdam, İnsaniyet, İstikbal, İttihâd, Kahkaha, Kırkambar, Letâif-i Asâr, Mecmûa-i Fünûn, Mecmûa-i Maârif, Mirkat, Mizan, Muharrir, Muhib, Musavver Medeniyet, Muvakkaten, Musavat, Mümeyyiz, Müteferrika, Mürüvvet Mecmuası, Osmanlı, Revnak, Sabah, Saadet, Sadâkat, Selâmet, Sirâc, Şafak, Şark, Şems, Tasvir-i Efkâr, Terakki, Terakki Muhâderât, Tiyatro, Ulûm, Utarit, Vakit, Vatan, Zaman, bazılarıdır. Bu bağlamda Balkan Vilayetleri'nde de çıkan gazeteler arasında:

“1.Selânik'te çıkan yayınlar

Âyine
Bağçe
Balkanlar
Çocuk Bahçesi
Eşref
Füyûzat
Genç Kalemler
Gonce-i Edeb
Hak
Hakikat
İttihâd ve Terakki
Journal de Selanique
Kadın
Mecmua-i Kavanin-i Yunaniyye
Mektebli
Mezra-i Maârif
Muhit-i Mesai
Mütalâa
Nefir
Rumeli
Salâh
Selânik

* Yard. Doç. Dr.; Galatasaray Üniversitesi, ncomak@gsu.edu.tr

Silâh
Tanin
Tenvir-i Efkâr
Tuhfet ül Edebiye li-Evlâd il- Vataniye
Turan
Türk
Türk İli
Vatandaş
Yeni Asır
Yeni Felsefe Mecmuası
Zaman
Zıdır
Ziraat Gazetesi

2.Üsküp'te çıkan yayımlar

Arş
Envâr-ı Hürriyet
Hak
Işık
Mücâhede-i Milliye
Sadâ-i Millet
Şar
Top
Yeni Mektep

3.Manastır'da çıkan yayımlar

İleri
Neyyir-i Hakikat
Kurşun
Manastır
Musavver Hüsn ve Şiir
Süngü
Yeni Fikir

4.Filibe

Âfâk-ı Şarkıyyeden Tulu Eden Malûmat
Altın Kalem
Balkan
Bedreka-i Selâmet
Emniyet
Gayret
Hâkimiyet
Hilâl
Muvazene
Rumeli
Şahid ül-Hakik

5.Ruşçuk'ta çıkan yayımlar

Balkan
Tuna
Uhuvvet

6.Saraybosna'da çıkan yayınlar

Bosna
Gülşen-i Saray
Rehber

7.Sofya'da çıkan yayınlar

Ahâli
Bulgaristan
Çiftçi Bilgisi
Dikkat
Rehber
Sofya Muhbiri

8.Atina'da çıkan yayınlar

Cihâd
Faruk

9.Hanya'da çıkan yayınlar

Mir'at-ı Girid
Ümid
Vakayi-i Giridiyye

10.Köstence'de çıkan yayınlar

Dodruca Sadası
Sadakat
Şark

11.Pazarcık'da çıkan yayınlar

Romanya

12.Bosna ve Hersek'te çıkan yayınlar

Muallim

13.Midilli'de çıkan yayınlar

Midilli

14.Eskicuma'da çıkan yayınlar

Rumeli

15.Sakız'da çıkan yayınlar

Tatbikat

16.Bulgaristan’da çıkan yayınlar

Bulgaristan Türk Muallimler Mecmuası
Terbiye Ocağı

17.Dobruca’da çıkan yayınlar

Teşvik

18.Yunanistan’da çıkan yayınlar

Varlık

19.Kosova’da çıkan yayınlar

Yıldız” yer almaktadır. Balkan Vilayet Gazeteleri halkın sesi olmuşlardır. Dolayısıyla da, halkın yazılı ve sözlü düşüncelerini serbestçe söyleyebileceği bir yeni mecrayı yaratmıştır. Gazeteler kamuoyu fikrinin oluşmasına da katkıda bulunmuştur. Her uygar ülke için gazeteler önemlidir ve gereklidir. Gelişmiş toplumlarda yaşayan insanlar, gazeteler aracılığıyla bilgilenme ve kendi yararına olan konularda düşüncelerini yazılı olarak belirtebilirler. Ali Suavi, Muhbir Gazetesi’nde, gazetenin önemini en çarpıcı şekilde vurgulamakta ve ‘gazete güzel bir okuldur.’ Demektedir ve “Bir devletin ve ulusun gelişmesi gazete aracılığıyla olmaktadır. Gazeteler herkesin düşüncelerine ve önerilerine olanak sağlayacaktır. Gazete güzel bir okuldur. Bu okulda okuyanlar, güzel ilimler öğrenmekte (Muhbir 1866:28)ve gelişmektedirler.

2. Balkanlarda Çıkan Türkçe Vilayet Gazeteleri

1.Âfâk-ı Şarkiyyeden Tulû eden Malûmat (Filibe)

Tarih: 1314, Çıkaran: Mehmet Tâhir Bey.

2.Ahâli (Sofya)

Tarih: 1919-1921, Başyazarı: Mehmet Behçet

3.Altın Kalem (Filibe)

Tarih: 1924, Müdürü:Mustafa Sungur

4.Arş (Üsküp)

Tarih: 1327-1911, Çıkaran: Mehmet Sâmi

5.Âyine (Selânik)

Tarih: 1291-1292, Çıkaran: Mahmud Hamdi

6.Bağçe (Selânik)

Tarih: 1324-1326, Çıkaran: Necib Necati

7.Balkan (Ruşçuk)

Tarih:1898, Başyazarı Ahmet Zeki

8.Balkan (Filibe)

Tarih:1322-1327, Çıkaran ve Başyazarı:Ethem Ruhi

9.Balkanlar (Selanik)

Tarih: 1329-1913, Çıkaran:Ali Kemâleddin

10.Bedreka-i Selâmet (Filibe)

Tarih: 1312-1313, Çıkaran ve Başyazarı: Hilmi Bey

11.Bosna (Saraybosna)

Tarih: 1283, Çıkaran:Ebuzziya Tevfik

12.Bulgaristan (Sofya)

Tarih: 1926, Çıkaran: Mustafa Sungur

13.Bulgaristan Türk Muallimler Mecmuası

Tarih: 1923-1924, Çıkaran: Bulgaristan Muallimin-i İslâmiye Cemiyet-i İttihadiyesi

14.Cihâd (Atina)

Tarih:1911, Çıkaran ve Başyazarı: Mevlanâzade Rıfat

15.Çiftçi Bilgisi (Sofya)

Tarih:1921, Çıkaran: Çiftçi İttihad Fırkası

16.Çocuk Bahçesi (Selânik)

Tarih:1320, Çıkaran: N.Necâri

17.Dikkat (Sofya)

Tarih: 1299/1883, Çıkaran ve Başyazarı: Yusuf Ali Elbâni

18.Dodruca Sadası (Köstence)

Tarih: 1326, Başyazarı: Mehmed Niyâzi

19.Emniyet (Filibe)

Tarih:1312-1313, Çıkaran ve Başyazarı:Selânikli Hilmi

- 20.Envâr-ı Hürriyet (Üsküp)
Tarih:1909/1324, Çıkaran ve Başyazarı: Ali İffet
- 21.Eşref (Selânik)
Tarih:1325-1328, Başyazarı:Şehber-i Eşref
- 22.Faruk (Atina)
Tarih:1327, Çıkaran: İvanaklı Pasfidi
- 23.Füyûzat (Selânik)
Tarih:1324/1908, Çıkaran ve Başyazarı: Hakkı Baha
- 24.Gayret (Filibe)
Tarih:1310, Çıkaran ve yazarı: Filibeli Rıza
- 25.Genç Kalemler (Selânik)
Tarih:1326-1328, Çıkaran: Nesimi Sarım
26. Gonçe-i Edeb (Selânik)
Tarih:1299, Çıkaran: Sûdi
- 27.Gülşen-i Saray (Saraybosna)
Tarih:1286/1870, Çıkaran:Mehmet Şakır
- 28.Hak (Selânik)
Tarih:1325, Çıkaran: H.Halid
- 29.Hak (Üsküp)
Tarih:1922, Çıkaran: H. Sabri
- 30.Hakikat (Selânik)
Tarih:1339, Çıkaran ve Başyazarı: Neyyir Mustafa
- 31.Hâkimiyyet (Filibe)
Tarih:1312-1313, Yazarı: Ebu'l Mukbil Kemâl
- 32.Hilâl (Filibe)
Tarih:1325, Çıkaran: Mustafa Âsım
- 33.Işık (Üsküp)

Tarih: 1928, Çıkaran: Mes'ul Meclis-i Umûmi Vilayet Mebusu Dimitri

34.İleri (Manastır)

Tarih:1327, Çıkaran:M. Ziya

35.İttihâd ve Terakki (Selânik)

Tarih:1908, Çıkaran: Mehmet Tal'at

36. Journal de Selanique (Selânik)

Tarih: 1311-1323, Çıkaran: Abdurrahman Nâfız

37. Kadın (Selânik)

Tarih: 1324-1325, Çıkaran: Mustafa İbrahim

38.Kurşun (Manastır)

Tarih:1327, Çıkaran: Es'ad

39.Manastır (Manastır)

Tarih: 1301,

40. Mecmua-i Kavanin-i Yunaniyye (Selânik)

Tarih: 1337, Çıkaran: Hırıstaki Karagöz

41.Mektebli (Selânik)

Tarihi belli değil, Çıkaran: Necm üz-Zâhir

42.Mezra-ı Maârif (Selânik)

Tarih: 1300, Çıkaran: Erbilli Mehmet Lâtif Efendi

43.Midilli (Midilli)

Tarih: 1922, Çıkaran:Halim Niyâzi

44.Mir'at-ı Girid (Hanya)

Tarih:1303, Çıkaran: Abdülhalim Şükrü

45.Muallim (Bosna ve Hersek)

Tarih:1328, Çıkaran: Serdareviç Mehmet Said

46.Muhit-i Mesai (Selânik)

Tarih: 1326-1327, Çıkaran: Abdullah Feyzi

- 47.Musavver Hüsn ve Şiir (Manastır)
Tarih: 1326, Çıkaran: Abdullah Feyzi
- 48.Muvazene (Filibe)
Tarih:1313-1314, Çıkaran: M.Ali Fehmi
- 49.Müc3ahede-i Milliye (Üsküp)
Tarih: 1327, Çıkaran: Sâlih Zeki
- 50.Mütalâa (Selânîk)
Tarih: 1312, Çıkaran: Osman Tevfik
- 51.Nefir (Selânîk)
Tarih: 1922, Çıkaran: N.Sâlih
52. Neyyir-i Hakikat (Manastır)
Tarih:1324/1908, Çıkaran: Mustafa Asım
53. Rehber (Sofya)
Tarih: 1928, Çıkaran ve Başyazarı:Mehmet Celil
- 54.Rehber (Saraybosna)
Tarih:1316-1896, Çıkaran ve Yazarı: Mehmet Hulûsi
- 55.Romanya (Pazarcık)
Tarih:1921, Çıkaran: İsmail Kemâl
56. Rumeli (Eskicuma)
Tarih: 1924
- 57.Rumeli (Filibe)
Tarih: 1321, Çıkaran:Edhem Ruhi
- 58.Rumeli (Selânîk)
Tarih: 1288, Çıkaran: Mustafa
- 59.Sadâ-i Millet (Üsküp)
Tarih:1927, Çıkaran: Aleksandr Bukoviç
- 60.Sadakat (Köstence)

Tarih: 1313, Çıkaran: Ali Rızâ

61. Salâh (Selânik)

Tarih: 1325, Çıkaran: Mülâzım Tahsin

62. Selânik (Selânik)

Tarih: 1869i Çıkaran: Selânik Vilâyeti

63. Silâh (Selânik)

Tarih: 1325, Başyazarı: Mülâzım Tahsin

64. Sofya Muhbiri (Sofya)

Tarih: 1326/1910, Yazarı: Ahmet Zeki

65. Süngü (Manastır)

Tarih: 1326-1327, Çıkaran: Hamdi

66. Şahid ül-Hakik (Filibe)

Tarih: 1908

67. Şar (Üsküp)

Tarih: 1327, Çıkaran: Rüstem

68. Şark (Köstence)

Tarih: 1313, Çıkaran: Ebü'l- Mukbil

69. Tanin (Selânik)

Tarih: 1325-1327, Yazarı: Hüseyin Câhid Yalçın

70. Tatbikat (Sakız)

Tarih: 1326, Yazarı: M. Fâik Şemseddin

71. Tenvir-i Efkâr (Selânik)

Tarihi belli değil, Çıkaran: A. İsmet

72. Terbiye Ocağı (Bulgaristan)

Tarih: 1921, Çıkaran: Bulgaristan Muallimin Cemiyet-i İttihadiyesi

73. Teşvik (Dobruca)

Tarih: 1909, Başyazarı: Mehmet Niyazi

74.Top (Üsküp)

Tarih: 1327/1911, Çıkaran: Rüstem

75.Tuhfet ül'Edebiye li-evlâd il-Vataniye (Selânik)

Tarih:1299/1301, Çıkaran: Süleyman

76. Tuna (Ruscuk)

Tarih: 1321/1905, Çıkaran: Mehmet Teftiş

77.Tuna (Rusçuk)

Tarih:1281, Çıkaran: Tuna Vilâyeti

78.Turan (Selânik)

Tarih:1327/1911, Çıkaran:Nebizâde Ahmet Hamdi

79.Türk (Selânik)

Tarih:1325-1337, Çıkaran ve Başyazarı: Mülâzım Tahsin

80. Türk İli (Selânik)

Tarih: 1328/1912, Çıkaran: Nebizâde Hamdi

81.Uhuvvet (Rusçuk)

Tarih:1320

82.Ümit (Hanya)

Tarih:1323-1326, Çıkaran ve Başyazarı: Kalyoncuzâde Hüseyin Aziz

83.Vakayi-i Giridiyye (Hanya)

Tarih:1248/1832

84. Varlık (Yunanistan)

Tarih:1338, Çıkaran: Nâtık Cemâleddin

85.Vatandaş (Selânik)

Tarih:1328, Çıkaran:A. İsmet

86.Vicdan (Hanya)

Tarih:1299-1300, Çıkaran:Ahmet Ârif

87.Yeni Asır (Selânik)

Tarih:1324, Çıkaran ve Başyazarı: Fazlı Necip

88. Yeni Felsefe Mecmuası (Selânik)

Tarih: 1329/1911, Çıkaran: Nebizâde Ahmet Hamdi

89.Yeni Fikir (Manastır)

Tarih:1329/1911

90. Yeni Mektep (Üsküp)

Tarih:1327, Başyazarı: Sabri Cemil

91.Yıldız (Kosava)

Tarih:1324, Çıkaran: Sûdi

92.Zaman (Selânik)

Tarih: 1325-1327, Çıkaran:Ali Nihâd

93. Zıdır (Selânik)

Tarih: 1324, Başyazarı:Zıdır

94.Ziraat Gazetesi (Selânik)

Tarih:1325, Başyazarı: A.Ferid

Sonuç

Bu dönemde çıkan gazeteler aracılığıyla, bireyler yazılı ve sözlü olarak düşüncelerini söyleme ve yazma imkanını bulmuşlardır. Dolayısıyla da, memleket ve dünya haberleri, sanat ve edebiyat bilgileri, bilimsel yazılar, okuyucu mektupları, sosyal sorunlar, vapur tarifeleri, resmi bildirimler, bilim teknik tarih ve bilgileri, tefrikalar, yabancı basında çıkmış olan makaleler, İstanbul borsalarındaki döviz kuru, ulaşım, ticaret, sanayi, bankacılık, ilânlar gibi konular gazetelerde yer almıştır. Şinasi, Tercüman-ı Ahval'in "Mukaddeme"sinde "Gazete, her uygar ülke için gereklidir. Uygar koşullar içinde yaşayan halk, ancak gazete aracılığıyla kendi yararına olan konularda düşüncelerini belirtebilir." (Tercüman-ı Ahvâl, Mukaddeme 1860:9) demektedir ve böylece gazetelerin toplum ve bireyler için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda da, gazete bireyin düşüncelerini söyleyebileceği bir alan ya da yeni bir mecra olduğunu vurgulamakta ve bunun da bireylerin, kazanılmış hakkı olduğunu belirtmektedir. Şinasi gazeteleri, bireyin politik düşüncelerini serbestçe söyleyebileceği bir (1869:9) yer olarak da görmektedir.

Kaynakça

ATATÜRK KİTAPLIĞI, İstanbul Belediyesi, Taksim, İstanbul,2010.

BASİRET, 10 Kanun II 1285-1324 (Neşreden:Ali Bey), İstanbul, 1285.

BASIN YAYIN Genel Müdürlüğü, Matbaacılığın 250.Kuruluş Yıldönümüne Armağan (A.D. Jelyakov'dan Çeviri) Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1979.

BEYAZIT DEVLET Kütüphanesi, Beyazıt, İstanbul, 2010.

CERİDE-İ HAVADİS, 15 Şaban 1259, İstanbul, 1843.

DİYOJEN, 12 Teşrin II1286- 29 Kanun I 1288 (Neşreden:Teodor Kasap) İstanbul, 1286.

ÇOMAK, A.Nebahat, “Osmanlı Basınında ‘Gazete’, ‘Dil’, ve ‘Terimler’ in Yeniden Okunması” Galatasaray Üniversitesi Yayınları Armağan Serisi No:5, Beta Basım Yayıncılık, İstanbul, 1117-1125, 2007.

HÜRRİYET, Haziran 1285/1868-1287/1870 (Neşreden: Yeni Osmanlılar Cemiyeti),1285.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ Merkez Kütüphanesi, Beyazıt, İstanbul, 2010.

MUHBİR, 27 Şevval1283/ 3 Mart1867 (Neşreden:Ali Suavi), İstanbul, 1283.

MUKADDEME, Tercüman-ı Ahval, (Mukaddeme Yazarı: Şinasi), İstanbul, 1860.

TAKVİM-İ VAKAYİ, 1 Kasım 1831, İstanbul, 1831.

TASVİR-İ EFKÂR, 6 Rebiülâhir 1283/ 29 Ağustos 1886, İstanbul, 1886.

TERCÜMAN-I AHVÂL, Sahibi Agâh Efendi, 6 Rebi II, 23 Şevval 1282, İstanbul, 1282.

TERAKKİ, 7 Şaban1285/ 9 Teşrin II (Neşreden:Ali Râşid), İstanbul, 1285.

Bosna-Hersek İç Savaşında İran

Zafer Yıldırım *

Giriş

Bosna-Hersek iç savaşı, savaşın başından itibaren “etnik temizlik” kimliği kazanmış ve 300.000 civarında can kaybına mal olmuştur. Sırp bu savaşın bir “din savaşı” olduğunu ve savaşın nedenini tarihte aramak gerektiğini savunmuşlardır. Onların savunusunda bu savaşın nedeni 1389 Kosova Savaşı’na kadar geriye gitmektedir. Boşnak Müslümanlar için ise bu savaş “Büyük Sırbistan” hayalini yeşertmek için Sırp’ların yaptığı etnik temizlik hareketidir. Sırp bu savaşı bir “din savaşı” olarak yorumlamalarına desteklemek için Bosna-Hersek’e Müslüman ülkelerden yapılan insan ve malzeme yardımını ve gelenlerin faaliyetlerini örnek göstermiş ve Sırp tezlerini destekleyen daha sonraki dönemlerde yazılan eserlerde savaşın İran ve El-Kaide ve Vahabizm ile bağlantıları ileri sürülmüştür. Çalışmanın ilk bölümünde sorunun gelişim ve savaşa dönüşümü ve savaşın bir “dinler savaşı” olduğu yorumunu doğrulayacak verilerin mevcudiyetinin anlaşılması açısından Bosna’da kimlik ve İslam olgusu araştırılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde Bosna’ iç savaşında İran etkisi irdelenecek ve bu etkinin mevcudiyeti savaşta diğer bir güçlü etkiye sahip olduğu ileri sürülen Suudi Arabistan politikaları ve iç savaşa müdahil olarak Bosna’ya asker gönderen ve Dayton Barış Antlaşması ile savaşın sona ermesini sağlayan ABD’nin, İran’ın Bosna’ya dönük politikasına bakışı irdelenecektir.

I. Bosna-Hersek’ te Etnik Sorunun Gelişimi ve Savaşa Dönüşümü

2 Aralık 1945’te partizan Jozef Bronz Tito önderliğinde kurulan Yugoslavya Cumhuriyeti 1946 başında yapılan anayasa ardından birleşik bir cumhuriyet haline gelecek ve Yugoslavya Federal Demokratik Cumhuriyeti adını alacaktı. Yeni Cumhuriyet Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Karadağ ve Makedonya’dan oluşacaktır. Tito ülkeyi, Jozef Stalin’in sosyalizm anlayışından farklı, daha ulusal sosyalizm anlayışı içerisinde ancak “demir yumruk” politikası ile yönetecektir. 1974 Anayasa’sı ile Kosova’nın ayrı cumhuriyet olmasının önüne geçecek olan Tito, ülkenin halkları üzerindeki baskıyı da hafifletecektir. Baskının azalmasının ülkenin Müslüman halkı üzerinde de sonuçları olacak ve bazı İslami okulların, camilerin açılmasını sağlayacaktı. 1980’de Tito’nun ölümünün ardından etnik sorunlar yeniden su yüzüne çıkacaktır. Etnik ayrışmanın bu dönemdeki ilk örneğini Kosova verecekti. Kosova Arnavutlarının bağımsızlık için ayaklanacakları. Ancak 1989’da ilk önce ekonomik ve ardından siyasi kriz meydana gelecekti. Bu dönemde Doğu Bloku’nda yaşanan çözülme ve Sırbistan Cumhuriyeti Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç’in milliyetçi tutumu dağılmayı tetikleyecekti. Birlikten ilk dağılma yönünde adım atan ise anayasasına yaptığı değişiklikle “ayrılma” bendini ekleyen Slovenya olacaktır. Yugoslavya’nın parçalanmasını engellemek için 1991 başında yapılan toplantıdan olumlu bir sonuç çıkmamasının ardından Sırbistan Hırvat Stibe Mesiç’in Yugoslavya devlet başkanı olmasını engelleyecek ve bunun üzerine Haziran 1991’de Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlığını ilan edeceklerdi. Yugoslavya ordusu bunun üzerine Hırvatistan’a saldırarak, Avrupa Birliği’nin arabuluculuğunda savaş son bulsa da aynı yıl içinde diğer cumhuriyetlerden

* Yrd. Doç. Dr.; Kocaeli Üniversitesi.

Makedonya eylül, Bosna-Hersek'te Kasım ayında bağımsızlığını ilan edecekti. Ancak etnik açıdan oldukça sorunlu olan Bosna-Hersek'te sorunlar hemen başlayacaktı. 1991 yılında yapılan nüfus sayımında nüfusun 4.760. 000 olduğu ve bu nüfusun %44'ünü Müslüman, %31'ini Sırp ve %17'sini de Hırvatların teşkil ettiği ortaya çıkacaktı. %6 oranındaki nüfusun da kendisini "Yugoslav" olarak tanımlayanlar oluşturacaktı. 1990'da yapılan seçimleri Demokratik Eylem Partisi kazanırken, parti lideri İzzetbegoviç'te cumhurbaşkanı seçilecekti. Ancak seçim sonuçları Demokratik Eylem Partisi'nin tek başına iktidara gelmesine yetmeyecek ülkede üçlü koalisyon kurulacak ancak koalisyon üyeleri de aralarında bir yum sağlayamayacak, bu anlaşmazlık tabana kadar yansıyacaktı. Bosna parlamentosunun Hırvat ve Boşnak üyelerinin oylarıyla Ekim 1991'de alınan bağımsızlık kararı alınacak bu karar ülke içinde gerilimi artırması üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 21 Şubat'ta aldığı kararla Barışı koruma misyonu üstlenmesi için BM askerlerinin gönderilmesi kararı alacaktı. 1992 Mart'ının başında yapılan referandumda da bağımsızlık kararı yine Hırvat ve Boşnakların oylarıyla onaylanacaktı. Ancak oylamaya Bosnalı Sırp boykot ederek katılmayacaklardır. 3 Mart'ta bağımsızlığını ilan eden Bosna Hersek 6 Nisan'da Halk oylamasından iki gün sonra 3 Mart'ta alınan bağımsızlık kararının ardından Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Amerika Birleşik Devletleri 6 Nisan'da tanıyacaklar, ancak aynı gün bu kararı tanımayan Sırp paramiliter güçler "çentikler" Müslüman Boşnaklara karşı saldırıya geçeceklerdi. 22 Mayıs 1992'de Birleşmiş Milletler'e üye olarak kabul edilecek ancak bu Sırp'ların saldırılarının artmasından öte bir sonuç doğurmayacaktır. Savaşın ilk yılında yüz binin üzerinde can kaybı yaşanırken Amerika'nın girişimiyle Bosnalı Müslüman ve Hırvatlar arasında Mart 1994'te yapılan antlaşma ile Bosna ve Hersek Federasyonu kurulacaktı. Birleşmiş Milletler askerlerinin "koruma alanı" ilan ettiği Srebrenitsa'da Mart 1995'de 8500'e yakın Müslüman Boşnak öldürülecekti 1992'de aldığı kararla Bosna-Hersek ve Yugoslavya'ya silah ambargosu koyacak ve bunu kara ve havadan denetleyecekti. Ancak Sırp saldırılarının katliam şeklinde devam edecek ABD'nin önderliğinde NATO kuvvetlerinin Yugoslavya'ya yönelik Ağustos 1995'te başlattığı hava operasyonu Sırp'ların teslim olması ve barış istemeleri üzerine 14 Aralık 1995'te Dayton Barış Antlaşması ile sona erecekti.

II. Bosna-Hersek'te Kimlik ve İslam

Globalleşen dünya, merkezi hükümetin gücünü tehdit ederken tüm ülkelerde etnik kültürlerde kendilerini ideolojik temelde ortaya koyacaklardı. Yugoslavya'nın dağılması Bosna içinde de etnik çarpışmaların ortaya çıkmasına neden olurken, dağılma aynı zamanda Doğu ve Batı bloğuna yakın duran güçlerin de taraf olarak bu çarpışmalarda yer almalarına imkan verecekti. Bosna da farklı etnik gruplar kendilerini dini değerler ve kimlikler üzerinden ifade ediyor ve kendi hakları için savaşı da yine bu iki unsuru kullanarak yapıyorlardı.

Bosna Hersek, Yugoslavya'yı oluşturan diğer uluslardan farklı olarak bir ulusal topluluk olarak tanımlanmıyordu. Yugoslavya içerisinde Bosna-Hersek bir dini topluluk olarak tanımlanırken, etnik kimliği ve diğer farklılıkları konu edilmiyordu. Ancak 1960'lardan sonra etnik farklılıkları ve politik kimlikleriyle İslam çatısı altında tanımlanır olacaktı. 1979'ların sonları itibarıyla etnik ve politik tanımlanmanın adresi Pan İslamist Genç Müslümanlar grubu olacaktı. Bu grubun faaliyetleri daha sonra komünist rejim tarafından görülmesine karşın bu grup 1990'ların başındaki bağımsızlık hareketine Bosnalı Müslümanlara liderlik edeceklerdi. Ancak Bosnalı Müslümanların kimlik kazanmaları açısından İslami

Komite anahtar rol oynayacaktır. Yugoslavya içinde Sırp ve Hırvatlar kendi kültürel kurumlarını kurmuş oldukları halde bu türden bir oluşum Müslümanlar arasında mevcut değildi. Bu şartlar altında İslami Komite Bosnalı Müslümanlar kültür ve kimliklerini korumaları açısından önemli bir rol üstlenecekti. Komitenin kuruluşu 19.yy'ın son çeyreğinde gerçekleşmişti. Komite Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Sarayevoda merkezi olan ve Slavca konuşan Müslüman Boşnakların ve diğer birlik cumhuriyetlerindeki Müslümanların dini kurumu haline dönüşecekti. İslami Komite içinde politik elitin müdahalesi sonucunda farklı muhalif seslerde duyulmaya başlanacak bunun sonucunda da, Komite politik bir üstlenirken, ortaya çıkan bireysel ve diğer örgütlü gruplar tarafından bu boşluk doldurulmaya çalışılacaktı. Politik elitin Komite'ye müdahalesine tepki duyanlar Demokratik Eylem Partisi altında örgütleneceklerdi. Parti'nin başkanı aynı zamanda Genç Müslümanların üyesi Aliya İzzet Begoviç'ti. Bağımsız Bosna'nın da ilk devlet başkanı olan Begoviç döneminde Demokratik Eylem Partisi ve İslami Komite aynı politik hedefler etrafında çalışacaklar ve Bosnalı Müslümanların da desteğini görecektik. Ancak bu birliktelik Dayton sürecinden sonra bitecek ancak İslami Komite Bosnalı Müslümanlar arasında en etkili yapılanma olarak kalmaya devam edecekti. Bosnalı Müslümanlar 1990 sonrasında daha mı konservatif veya radikal oluyorlardı, yoksa daha mı etnik milliyetçi bir topluluk haline dönüşüyorlardı? Esas itibarıyla olan etnik bir kimliğe kavuşmaktı, daha muhafazakar olmanın ötesinde. İslam bu topluma bir kimlik kazandıran araç görevindeydi. İslami Komite'nin toplumdaki yeri farklı Müslüman ülkelerde 1990 sonrası süreçte ülke dışından gelen gruplar tarafından sarsılacaktı. İslami Komite Bosna Hersek' in diğer ülkelerle ve özellikle de Batılı ülkelerle olan ilişkilerinde belirleyici rol üstlenecekti. Bosnalı Müslümanlar Hanefi mezhebi mensubuydular. İslami Komite 1990 sonrası süreçte din konusundaki önder rolünü kaybedecekti. Ülkenin bu dış müdahaleye açık olan durumu birçok İslamcı kurum ve örgütün ülke içine yerleşmesi ve güçlerini arttırmalarına yardımcı olacaktı. Gelenler amaçları itibarıyla farklılık arz ediyordu. Gelenlerin büyük bir bölümü zor durumdaki Müslüman kardeşlerine yardım etme amacını güderken, diğerleri ise ülkeyi kendi çizdikleri politikalar doğrultusunda yönlendirme gayesi içinde olacaklardı. Globalizmin etkisi Bosna içindeki bu farklı kimliklerin oluşmasıyla sınırlı kalmayacak, ayrıca yerel ve yabancı birbirine zıt İslami akımların ortaya çıkmasında da önemeli bir unsur olacaktı. Bosna da yönlendirici bir İslami anlayışın artık bulunmaması mevcut temel kategorilere girmeyen birçok küçük farklı İslami kimliği ortaya çıkaracaktı. Ülke içinde İslami değerleri referans alan bu gruplar yalnızca İslami konularla sınırlı bir ilgi alanları yoktu. Bu grupların tüm faaliyetleri toplumun dini ihtiyaçlarının ötesinde günlük konular siyasi konulara da yayılabiliyor ancak bu faaliyetlerin meşrulaştırılması İslami normlar üzerinden gerçekleşiyordu. Bu şekilde bu grupların faaliyetleri yalnızca ülkenin ihtiyaçların giderilmesi ile sınırlı kalmıyor ve bu grupların ülke dışındaki uzantılarının jeopolitik yorumlarıyla şekilleniyordu. Bu gruplar devlet kontrolünde olmayan NGO'lar şeklinde örgütleniyorlar ve yerel ve küresel politikalar üzerinde etkili oluyorlardı. İslami Komite, aynı zamanda Bosna'daki dini tüm kurum ve ibadethanelerinde yöneticisi konumdaydı ve bu nedenle diğer İslam ülkelerinden gelen grupların nüfuzu yaptıkları eğitim kurumları, camiler, bastırdıkları kitaplarla bu kontrolü zayıflatıyor ve kendileri bir oyuncu olarak rol almaya çalışıyorlardı. Müslüman ülkeler arasında öğrenci değişim programları ile diğer ülkelere giden öğrenciler, liseden üniversiteye kadar eğitim veren kurumlar ve bunların arasında yaşanan mücadeleler. Bosna'da görülmeye başlanacaktı. Hanefi mezhebinin Bosna da ki yerel yorumuna karşı dışarıdan gelen gruplar tarafından

yapılan yeni yorumlar ve özellikle Vahabizm kendisine yer edinmeye çalışacaktır. Yukarda da anlatılmaya çalışıldığı gibi Bosna'da din faktörü kimliğin ifadesinde kadar etkili olacak ancak etnik bir kimliğin ifadesi olarak görülmesi ülke içinde yaşanan sorunlara paralel bir gelişim gösterecekti. Müslümanlar kendilerini "Bosnalı" olarak tanımlamayı tercih etmişlerdi. 1990 sonrasında toplumun dini konularda başvurduğu bir kurum olarak görev yapan İslami Komite'nin zayıflaması neticesinde farklı dini akımlar ve özellikle diğer İslami ülkelerden gelen akımlar etkili olmaya çalışmışlardır.

III. Bosna-Hersek İç Savaşı'nda İran Etkisi

Humeyni'nin ölümünün ardından cumhurbaşkanı seçilecek olan (1989-1997) Haşimi Rafsancani, İran'ın dış politika önceliğini değiştirecekti. İran'ın Rafsancani dönemindeki dış politikası ulusal çıkar temelinde belirlenecek ve ideoloji dış politikada belirleyici olmayacaktı. Ayrıca 1989 anayasasıyla devlet başkanının yetkileri genişletecekti. Rafsancani ülkenin gelişmesi gerektiği düşüncesiyle ve başta Batı Avrupa olmak üzere, gelişmiş ülkeler ve Körfez ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışacaktır. Rafsancani dönemi İran politikasında İslamcı görünüm devam ediyor görünse de bu dönem dış politikasını Humeyni dönemi "devrim ihracı" yerini daha çok petrol ihracı ve Körfez'in güvenliği ve bu konuda işbirliği çalışmaları, uluslararası sorunlar karşısında "fırsatçı" olarak nitelendirilebilecek politikalar teşkil edecekti. Ayrıca bu dönem İran politikasının halen ittifak karşıtı ve Güney'in yanında yer alan bir politika takip ettiği söylenilebilir. Bu bağlamda İran'ın Bosna politikasını bir politik öncelik olmaktan çok pragmatik yaklaşımla belirleyecektir.

İran'ın Bosna-Hersek iç savaşına müdahil olması Mayıs 1991'de Bosna-Hersek Devlet Başkanı Aliya İzzet Begoviç'in Tahran ziyaretiyle başlayacak ve bu ziyarette Begoviç muhatabı Rafsancani'den yardım isteyecektir. İran bu yardım isteğini büyük bir memnurlukla kabul ederek Bosna sorunun ateşli bir savunucusu olacaktı. Ağustos 1992'de Ali Hamaney'in özel temsilcisi Ayetullah Cennati Bosna'ya bir ziyaret gerçekleştirecek ve bu ziyarette Bosna'nın ihtiyaçları belirlenecekti. Nisan 1993'te İran sağlık ve diğer insani yardım malzemelerini içeren 20 milyon dolarlık malzeme gönderecekti. Ekim 1992'de ise dönemin İran Devrim Muhafızları komutanı Bosna'da savaşıma hazır olduklarını açıklayacaktı. Amerikan istihbarat kaynaklarına göre bir askeri kargo uçağı bir uçak dolusu askeri mühimmatı BM'nin siyah ambargosunu delerek Hırvatistan'a getirecekti. ABD'nin tepkisi üzerine Hırvatistan silahlara el konulduğunu açıklayacaktı. dönemin ABD Dışişleri Bakanı Lawrence Eagleburger ise İran'ın bu girişimini "Biz cehennemi kabarttık" şeklinde tanımlayacaktı. 1993'ün ortalarında ise İran'ın BM gücünde 10000 askerle yer alma önerisi BM tarafından reddedilecektir. Diğer İslam ülkelerinden farklı olarak İran'lı gruplar İran Büyükelçiliği kanalıyla ülkeye gelecektir. İran Bosna'ya yardım eden ilk Müslüman ülkesi olacak, silah gönderecek, insani yardımda bulunacak, ordu birliğini eğitmek için uzman gönderecek, yaralıları tedavi edecek, mültecilere kucak açacaktır. Bu nedenle de savaşın sonu itibarıyla İran'ın yaptıklarını olumlu bulan Bosnalıların oranı %86 olacaktır. İran'ın Bosna'ya sağladığı silah yardımı bölgede 1992'den itibaren mevcut olan Amerikan varlığı düşünüldüğünde açıklanması zor gözükmektedir. Ancak 1992 ABD başkanlık seçimlerini kazanarak göreve gelen Bill Clinton İran'a 1993'te İran ve Irak'ı kapsayan "İkili Çevreleme" politikasını yürürlüğe koymasına karşın Bosna-Hersek'te İran'ın politikaları konusunda farklı bir tutum sergileyecektir. Bunun nedeni BM'nin

uygulamış olduğu silah ablukasının tamamen Sırlara yaradığını düşünmesi ve Sırların katliamları konusunda BM'nin yeterince gayret göstermediğini düşünmesidir. Bu nedenle BM kararları altında gönderilen 25.000 Amerikan askerinin bulunduğu bölgelerde İran'ın faaliyetlerine izin verecekti. Amerikalı askerlerde Bosnalı Müslümanlara aralarında İran, Çin ve Kuzey Kore yapımı silahları verecekti. İran'ın Amerika'nın bilgisi dahilinde Bosnalı Müslümanlara 122 milimetrelilik roketatar, , Çin yapımı çok başlı VBR 230 roketatarlarında olduğu silah verdiği söylenecektir. Ayrıca 400 Devrim Muhafızı'nın da (Pastaran) Bosna'ya geldiği ileri sürülmektedir. Başkan Clinton tarafından 1994'te resmi olarak onaylanan "Yeşil Işık" politikasıyla Amerika Bosna'da İran'ın faaliyetlerine göz yumacaktı. Eagleburger bu politikayı "deliliğin zirvesi" olarak tanımlarken Clinton ise "İran'ın bizi utandıracak kirli bir işi yok" şeklinde ifade edecekti. Ancak daha Clinton seçim kampanyasında ambargoya karşı olduğunu ve başkan olduğunda kaldıracağı vaadinde bulunmuştu. Bu politikanın iki mimarı CIA Başkanı Anthony Lake ve ABD'nin Hırvatistan Büyükelçisi Peter Galbraith'tı. Amerikan Senatosu'nun 1997'de bu konuyla yaptığı soruşturmada dinlenen Galbraith, BM'nin silah ambargosu nedeniyle savunmasız kalan Müslüman Boşnakların Sırların "etnik temizlik" yapmaları karşısında kendilerini savunamadıklarını ve ABD'nin Bosnalı Müslümanlara gizlice yardım yapmayı düşündüğünü ancak bunu yapmadıklarını bunun yerine bunu yapacak ülke ve organizasyonlara destek verdiklerini söyleyecekti. Amerika'nın Bosna'da İran'a dönük uyguladığı 'yeşil ışık' politikası bölgede İran'ın etkin olmasını sağlayacaktı. İran yalnızca askeri yardımlarla sınırlı bir politika takip etmeyecek kültürel alanda da faaliyet içinde olacaktı. İran Kültür Merkezi 1994'te Sareyova'da açılacak, öğrenci- öğretim görevlileri değişimi dil kursları gibi adımlarla etkisini artırmaya gayret edecektir. Halen varlığını devam ettiren resmi olarak NGO gözükken İbni Sina Enstitüsü 1996'tıda açılacak ve iki ülke arasında akademik değişim programlarını örgütleyecekti. Bu kurumun başığı Zamanların İşaretleri dergisi felsefi, kültürel ve topluma dair konuları ele alan bir dergidir. Ayrıca Mola Sadr Vakfı'da İslamı özendirme ve doğu felsefesi üzerine eserleri Farça'dan çevirerek dağıtacaktır.

Ancak bölgede askeri ve kültürel alanda daha büyük yatırım yapan ve etkinlik sergileyen ülke Suudi Arabistan'dı. Farklı isimlerle hayır kurumları olarak Bosna'ya gelen Suudi gruplar İslami Hayırseverler Komitesi, Uluslararası Hayırseverler Kurumu, ve direk Suudi ailesine bağlı Haremeyn Vakfı sayılabilir. 1992-1995 döneminde başta Afganistan olmak üzere Suudi Arabistan, Yemen gibi ülkelerden 1000-1500 (bazı kaynaklarda bu sayı 4000 olarak verilmektedir.) arası "mücahit" gelecekti. Dayton Barış Antlaşması'ndan sonra bunların ancak 1300 tanesi ülkede kalacak diğerleri ise ülkelerine geri döneceklerdi. Bugün ise 200 kadar Bosnalı kadınla evlenerek kalan mücahit bulunmaktadır. Ayrıca 1992-2000 döneminde Suudi Arabistan'ın toplam 600 milyon dolar Bosna-Hersek'e yardım yaptığı söyleniyordu. Savaşın ilk yılı, 1992'de yapılan yardım miktarı 150 milyon dolardı. Ancak Suudi Arabistan'ın temel gayelerinden biriside bölgede Vahabizmin yayılmasını sağlamaktı. Bu konuda özellikle savaşın sona ermesinden sonra önemli çalışmalar yapacaktır. Suudi NGO'larının bir kısmı savaştan hemen sonra bir kısmı 11 Eylül 2001 sonrasında Suudi hükümetinin de desteğini çekmesi neticesinde ya kapatılacak veya kapanacaktı. Ancak Aktif İslami Gençlik ve Yeni Ufuklar gibi kurumlar varlığını devam ettirirken Bosna-Hersek'e yardım Yüksek Suudi Komitesi elçilik vasıtasıyla devam edecekti.

Sonuç

1990'larda başlayan Bosna insanlık dramı 1992-1995 döneminde bir vahşet boyutuna ulaşacaktır. Batı'nın ve BM'nin yetersiz tutumu Bosnalı Müslümanları arayışa itmiş ve bağlamda Müslüman ülkelerden yardım almıştır. Bu yardımlar başta Suudi Arabistan ve İran olmak üzere salt askeri alanla sınırlı kalmamış, siyasi ve ideolojik boyutta kazanmıştır. Avrupa kültürü içerisinde gelişen Bosnalı gençler için Suudi Arabistan'ın radikal ve köktenci bir hüviyeti olan Vahabizm'e soğuk bakmışlardır. Ancak bu akımın bölgede hiç tutunamadığı anlamına gelmemelidir. Bosnalı Müslümanlar arasında bu akımı benimseyenlerin oranı %3,3 tür. İran'ın soruna yaklaşımı Bosna-Hersek'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmanın avantajını da kullanarak etkin olmak şeklindedir. Bosnalı Müslümanların Hanefi mezhebine mensup olmaları İran'ın bölgede kalıcı sonuçlar almasına engel olsa da toplumun genelinde unutulmaz bir sevgi yarattığı kesindir. Bu bağlamda BM'lerde Güvenlik Konseyi'nde İran'a yeni yaptırımlar öngören karar tasarısına Brezilya ve Türkiye gibi Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesi olan Bosna-Hersek'te hayır oyu vermiş ve bu Batı basınının da bir "diyet ödeme" olarak yorumlanmıştır. Ancak gerek tarihsel bağları, rejiminin yapısı v kültürel dokusu nedeniyle en etkili ve kalıcı olan ülke Türkiye olacaktır. Özellikle devletin dışında faaliyet gösteren kurumların, NGO'lar özellikle yaptıkları eğitim yatırımlarıyla bölgede halen etkinliğini devam ettirmektedir. Yalnız bu etkinlik savaşın bitmesiyle beraber etkili olmuş ve önemli ve kalıcı yatırımlar barış antlaşmasından hayata geçirilebilmiştir.